

Вікторія Пунько

*Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця),
Україна*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДІВ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР В АНГЛОМОВНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Victoria Punko

Vasyl` Stus Donetsk National University (Vinnytsia), Ukraine

FOREIGN POLICY ACTIVITIES OF MARGARET THATCHER'S GOVERNMENT IN ENGLISH-SPEAKING SOURCES

The article systematizes and analyzes the main groups of documentary and historiographical sources on the theoretical and practical principles of neoconservatism, and its British model – "Thatcherism" in the field of foreign policy activities during 1979-1990. The historiographic sources of different genres of English-language origin: memoirs, party program documents, historical essays, collective and individual monographs, political biographies, profile articles and intelligence, press information, Internet resources, etc have been used. On this basis, the concepts of the historiography of the problem, the foreign policy priorities of the British Conservative Party and the governments of Margaret Thatcher, the practice, forms, methods and tools for tackling foreign policy problems are studied. In particular, the "special relationship" with the United States of America is analyzed; Falkland War, its causes, course and results; relations with the U.S.S.R and its leader M. Gorbachev; the attitude of the British prime minister to the problem of the reunification of Germany, approaches to the return of Britain's "grandeur" in the international arena.

Keywords: historiography, foreign policy, Great Britain, Margaret Thatcher, neoconservatism, "neoconservative wave", Thatcherism, Falklands war, "special relations", R. Reagan, M. Gorbachev, EEC, the reunification of Germany.

З середини 1970-х років в низці країн Західної Європи та Північної Америки голосно заявили про себе прихильники неоконсерватизму, чи "нові праві", які були апологетами економічної теорії монетаризму. 1980-і роки пройшли у провідних розвинених країнах під знаком «консервативної хвилі» та «ринкового ренесансу». Ідеологічна концепція неоконсерватизму мала історичне та політичне підґрунтя і була швидко сприйнята більшістю суспільства. Ця теорія стала успішною у зв'язку з усвідомленням спільноти необхідності пошуку золоті середини між деструктивністю економічних процесів і неефективністю надмірної державної регламентації усіх сфер суспільного життя. Він став своєрідною альтернативою ліберальній моделі суспільно-політичного та економічного життя, яка вичерпала на той час свій ресурс, засобом подолання кризи в економічній і політичній сфері¹.

Класичним прикладом результативної розробки та реалізації неоконсервативної теорії та практики стала Велика Британія за часів урядування М.Тетчер, яку називали «найсильнішою жінкою Європи», «видатним прем'єр-міністром і видатною жінкою», «відьмою, яка може перевернути все вверх дном», «найсильнішим чоловіком в НАТО», «кращим і єдиним! чоловіком в британському кабінеті», нарешті, «залізною леді». Маргарет Тетчер стала першим політиком

¹ Jackson, B.S. (2012). *Making Thatcher's Britain*. New-York: Cambridge University Press, 353; Bootle R. (2013). Margaret Thatcher: the economic achievements and legacy of Thatcherism. *The Telegraph* <<https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/9979362/>> (2019, серпень, 08); White, M. (2013). What is Thatcherism? *The Guardian*; What is Thatcherism? (2013). *BBC News*. <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-22079683>> (2019, серпень, 10).

«правої хвилі», яка поклала початок «консервативної революції» в світі, першою жінкою – політичним лідером і прем'єр-міністром Великобританії, першим в ХХ ст. британським політиком-консерватором, яка перемагала три рази поспіль (в 1979, 1983, 1987 рр.) на парламентських виборах. Вона стала єдиним британським прем'єр-міністром, чие прізвище дало назву британському різновиду неоконсерватизму, а саме, тетчеризму, особливому державному курсу, який проводив, керований М.Тетчер, уряд торі в 1980-х роках¹.

Тетчеризм вважається класичним віддзеркаленням теорії та практики неоконсервативної політики Маргарет Тетчер. Він виник у відповідь на кризовий стан британського суспільства і консервативної партії. 4 травня 1979 року у Великобританії почалася нова епоха британського відродження. Саме з цих причин М. Тетчер та її діяльність викликають постійний інтерес у політологів, істориків, економістів, журналістів, урядовців, науковців.

Стан наукової розробки теми. З моменту урядування М.Тетчер минуло чверть століття. Нагромадилась розлога документальна та історіографічна база, створена як під час урядової діяльності М.Тетчер, так і після неї. На часі підведення здобутків та виявлення існуючих лакун у зарубіжній історіографії тетчеризму в економічній та соціальній царинах, зовнішньополітичній діяльності. Зауважимо, що для низки країн з перехідною економікою такі засади тетчеризму, як економічна свобода, обмеження господарських прерогатив держави, приватизація, «демократія власників», «індивідуалізація» відносин, приватизація послуг, «держава благоденства», чесно зароблені гроші, відстоювання національних інтересів та безпеки своєї країни на міжнародній арені становлять не лише науковий, але й життєво важливий практичний інтерес.

Метою статті є комплексне вивчення широкого спектру англomовних історіографічних джерел про зовнішню політику британського уряду Маргарет Тетчер у 1979-1990 роках та аналіз на цій основі всієї складності й суперечливості оцінок, методів, інструментів й результатів тетчеризму в зовнішньополітичній сфері, з'ясування їх об'єктивності і правомірності стосовно предмету дослідження, визначення місця зарубіжної історіографії в нормативно-ціннісній системі наукової творчості, відстеження основних концепцій історіографії проблеми.

Мета дослідження передбачає розв'язання таких завдань:

- виявлення, систематизацію й характеристику основних груп англomовних історіографічних джерел з проблематики зовнішньої політики уряду М. Тетчер;
- ідентифікацію та аргументацію відповідно до сучасних вимог історичної науки дефініцій та понять британської моделі неоконсерватизму – тетчеризму – у царині зовнішньополітичної діяльності;
- з'ясування рівня осмислення зарубіжними вченими та публіцистами причин й специфіки реалізації концепції тетчерівської зовнішньополітичної стратегії, усталення концептуальних та типологічних підходів щодо цього;
- визначення міри дослідженості та з'ясованості в документальній, мемуарній, історичній та політологічній літературі позитивних й негативних результатів тетчеризму в зовнішній політиці Великої Британії;
- встановлення можливих перспективних напрямів подальших творчих пошуків з питань зовнішньополітичної діяльності Маргарет Тетчер.

Об'єктом дослідження стали різноманітні за характером і різножанрові англomовні історіографічні джерела.

Предметом наукового вивчення визначено історіографічний процес і відображення в ньому розвитку знань про зовнішню політику британського уряду М.Тетчер, об'єктивність оцінок й ступінь аргументованості дослідників.

Хронологічно охоплені мемуари, офіційні документи політичних партій Великої Британії, доповіді, прес-конференції, інтерв'ю, промови, офіційні виступи, статті та розвідки, дослідження науковців та публіцистів, створені як упродовж урядування М.Тетчер, так і після нього, включаючи найновіші видання ХХІ сторіччя.

Виклад основного матеріалу. Широке коло теоретичних проблем неоконсерватизму, напрями його практичної реалізації в зовнішньополітичне життя Великої Британії віддзеркалюють

¹ Dale, I. (2013). *Memories of Maggie: A Portrait of Margaret Thatcher by Those Who Met Her Best*. London: Biteback Publishing, 592.

виступи, доповіді, прес-конференції, інтерв'ю, промови прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер з 1979 року по 1990 рік, програмні документи консервативної партії, наукові праці її лідера, спогади самої М.Тетчер, мемуари її соратників тощо¹.

Програма втілення в життя неоконсервативної ідеології, яка отримала назву тетчеризм, представлена документами Консервативної партії: «Правий погляд» та «Правий погляд на економіку», що задекларували економічні реформи Британії. Ці документи віддзеркалюють політику М. Тетчер і як лідера опозиції, і як прем'єр-міністра. Вони є важливим джерелом інформації щодо неоконсервативної революції, внутрішньої соціально-економічної політики урядів торі та зовнішньополітичних аспектів неоконсерватизму.

Цінним джерелом є праці самого британського прем'єр-міністра Маргарет Тетчер, в яких вона висловлює своє власне бачення історичної ролі неоконсерватизму, теоретичних й практичних засад соціально-економічної політики керованого нею уряду. В мемуарній літературі особливе місце займають спогади самої Тетчер. В них вона представила детально документовану власну версію своєї діяльності на посаді прем'єр-міністра і тим самим внесла серйозний внесок у «тетчерознавство». Мемуарний доробок М. Тетчер дозволяє зрозуміти епоху, в якій вона жила і працювала, її ідеї, настрої суспільства, психологію британців, їх ставлення до тетчеризму.

В праці «Мистецтво керування державою. Стратегії мінливого світу» М. Тетчер висловлює власне бачення та міркування щодо облаштування сучасного світу по завершенні холодної війни. Роздумуючи про «холодну війну», вона високо оцінює роль Великобританії, до керівництва якої причетна сама. Кожен розділ її книги закінчується чіткими рекомендаціями щодо розв'язання глобальних проблем нового тисячоліття. М. Тетчер вважає, що головною стратегічною метою Великобританії має залишатися міцний союз зі США. Ця праця присвячена переважно зовнішньополітичній діяльності уряду Тетчер, але водночас вона є вагомим джерелом для вивчення і внутрішньої політики. Систему поглядів, які представлені і послідовно відстоюються в книзі, сама М. Тетчер лаконічно називає «консерватизмом». Книгу можна вважати своєрідним політичним заповітом і вона є важливим джерелом для розуміння діяльності М. Тетчер як політика та урядовця у сфері зовнішньої та міжнародної політики².

У мемуарах «Спогади про Меггі. Портрет Маргарет Тетчер» зібрані розповіді світових лідерів, колишніх членів її кабінету міністрів, членів парламенту, журналістів, державних службовців і багатьох інших людей, у яких були пам'ятні зустрічі з британською «залізною леді». В цих мемуарах Маргарет Тетчер постає перед нами як неординарна політична постать, якій, як і кожному політику, властиві і прорахунки. У свою чергу, світло на багато сторін роботи уряду в галузі міжнародної політики проливають спогади колег Тетчер по тіньовому кабінету і кабінету міністрів. Написані здебільшого людьми, які з її «допомогою» один за одним позбавлялися своїх високих посад, ці спогади дають набагато більш широкий, ніж просто біографічний, матеріал, який дозволяє судити про ситуацію в партійних і урядових верхах на найбільш відповідальних етапах діяльності Тетчер, про зміни, внесені нею в систему прийняття вищих політичних рішень³.

Різноманітні закордонні періодичні видання та британські ЗМІ є доволі інформативними джерелами. Британські газети: «The Guardian», «Daily Mail», «The Telegraph», «The Times», «The Independent», «Daily Express», а також підрозділ британської радіооповіщувальної корпорації «BBC News» проливають світло на життя та діяльність Маргарет Тетчер, описують шлях

¹ Conservative policy statement (1976). *The Right Approach*.

<<http://www.margaretthatcher.org/archive/displaydocument.asp?docid=10943>>. (2019, вересень, 04); Conservative policy statement (1977). *The Right Approach to the Economy* <<http://www.margaretthatcher.org/archive/displaydocument.asp?docid=110203>>. (2019, серпень, 17); Dale I. (2013). *Memories of Maggie: A Portrait of Margaret Thatcher by Those Who Met Her Best*. London: Biteback Publishing, 592 <<https://www.margaretthatcher.org/archive>>. (2019, серпень, 17); Тэтчер, М. (2003). *Искусство управления государством. Стратегия для меняющегося мира*. Москва: Альтена Паблишер, 504; Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. New-York: HarperCollins, 914; Thatcher, M. (1995). *The Path to Power*. New-York: HarperCollins, 656; Thatcher, M. (1991). *Interview for Central Office of Information*. <<http://www.margaretthatcher.org/document/104202>>; NATO Summit (1989). *Margaret Thatcher Speech* <<https://www.margaretthatcher.org/document/110773>>. (2019, серпень, 04).

² Тэтчер, М. (2003). *Искусство управления государством. Стратегия для меняющегося мира*. Москва: Альтена Паблишер, 504.

³ Dale, I. (2013). *Memories of Maggie: A Portrait of Margaret Thatcher by Those Who Met Her Best*. London: Biteback Publishing, 592.

до політичного олімпу. Правдиво та незаангажовано дають оцінку внутрішній та зовнішній політиці британського прем'єра¹.

В окрему групу необхідно, на нашу думку, виділити низку монографічних досліджень, в яких дотично вивчаються особливості відносин Великобританії з Європою, країнами Співдружності, США. Аналізується тетчеризм у зовнішньополітичній царині в роки холодної війни. Ці джерела ініціюють широкі дебати про епоху Тетчер, її місце в сучасній британській історії та міжнародній політиці².

Цінними джерелами, які розкривають провідні напрямки зовнішньої політики Великобританії за часів урядування «залізної леді», є американська періодика: газета «The New York Times» та журнали: «World Affairs», «The National Interest», «National Review» та «Foreign Policy». Окреме місце належить стратегічному дослідницькому інституту США – «The Heritage Foundation»³. За даними цієї групи джерел, у зовнішньополітичних пріоритетах консерваторів наголошувалось на поверненні Британії гідного місця у світовому співтоваристві, на підвищенні її ролі у стосунках між Сходом і Заходом, у всій системі міжнародних відносин, на заміні концепції «малої Англії» концепцією «Великої Британії»⁴.

Цінним джерелом для розуміння зовнішньополітичної стратегії М. Тетчер, її моделі постбіполярного світу є виступ на саміті НАТО у Брюсселі 4 грудня 1989 року. Британська прем'єрка наголосила тоді на тому, що для забезпечення стабільності в Європі і світі важливо підтримувати і НАТО і Організацію Варшавського договору. Вона вважала, що новим демократіям у Східній Європі потрібен час для подолання величезних труднощів у реформуванні економічного та політичного життя. На думку М. Тетчер, демократія у цьому регіоні повинна «вкорінитися» за десятиліття. Вона закликала своїх колег-лідерів зробити все можливе для підтримки змін у Східній Європі, переході СРСР та КНР до ринкової економіки. Стосовно Радянського Союзу вона виявила готовність надати підтримку Кремлю у ліквідації централізованого контролю та інтеграції радянської економіки у світову. Водночас британський прем'єр-міністр у цій промові уникла конкретики щодо розв'язання німецького питання. На її думку, проблема об'єднання Німеччини повинна вирішуватись у тісному зв'язку зі всіма європейськими безпековими питаннями⁵.

Чарльз Пауелл, який був приватним секретарем та консультантом М.Тетчер з питань зовнішньої політики в 1983-1990 рр., у своїй статті «Помирає Маргарет Тетчер: прем'єр не була дипломатом у світових справах», опублікованій в газеті «The Telegraph», високо оцінює зовнішньополітичну діяльність британського прем'єра. Він вважає, що її підхід до проблем міжнародної дипломатії ґрунтувався на чіткому розумінні британських інтересів та бажаннях британської спільноти. За його словами, дякувати Богу, що М. Тетчер не була фаховим дипломатом.

¹ The Guardian (2019). *Homepage*. <<https://www.theguardian.com/us>>; The Dailymail (2019). *Homepage*. <<https://www.dailymail.co.uk/home/index.html>>; The Telegraph (2019). *Homepage*. <<https://www.telegraph.co.uk/>>; The Times (2019). *Homepage*. <<https://www.thetimes.co.uk/>>; The Independent (2019). *Homepage*. <<https://www.independent.co.uk/>>; The Express (2019). *Homepage*. <<https://www.express.co.uk/>>; The BBC (2019). *Homepage*. <<https://www.bbc.com/news>>.

² Jackson, B. S. (2012). *Making Thatcher's Britain*. New-York: Cambridge University Press, 353; Vinen, R. (2010). *Thatcher's Britain: The Politics and Social Upheaval of the 1980 s*. London-New-York-Sydney-Toronto: Pan Books, 403; Campbell, J. (2009). *The Iron Lady: Margaret Thatcher: From Grocer's Daughter to Iron Lady*. New-York: Vintage Books, 564; Young, H. (2013). *One of Us*. London: Pan Books, 704.

³ The NY Times (2019). *Homepage*. <<https://www.nytimes.com/>>; The World affairs journal (2019). *Homepage*. <<http://www.worldaffairsjournal.com/>>; The National interest (2019). *Homepage*. <<https://nationalinterest.org/>>; The National review (2019). *Homepage*. <<https://www.nationalreview.com/>>; The Heritage (2019). *Homepage*. <<https://www.heritage.org/>>.

⁴ Powell, Ch. (2013). Margaret Thatcher dies: PM was no diplomat in world affairs. *The Telegraph* <<https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/8523952/Margaret-Thatcher-dies-PM-was-no-diplomat-in-world-affairs>>. (2019, вересень, 12); Reynolds, P. (2013). Iron Lady on the world stage. *BBC* <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-10378091>>. (2019, вересень, 08); Bromund, T. (2009). How Margaret Thatcher Helped to End the Cold War. *Heritage* <<https://www.heritage.org/europe/report/how-margaret-thatcher-helped-end-the-cold-war>>. (2019, серпень, 28); Bachrach, J. (2013). Margaret Thatcher: The Iron Lady for the Ages. *The Worldaffairsjournal* <www.worldaffairsjournal.org/blog/judy-bachrach-!margaret-thatcher-iron-lady-ages>. (2019, серпень, 08).

⁵ NATO Summit (1989). *Margaret Thatcher Speech* <<https://www.margaretthatcher.org/document/110773>>. (2019, серпень, 04)

Це дозволило їй уникнути основних парадигм британської дипломатії 1960-х-1970-х років, а саме, що Британії судився вічний занепад і її порятунок у тотальній інтеграції в Європейське економічне співтовариство. Все ж відомо, що М.Тетчер вдалося підготувати ґрунт для утримання Британії від єдиної валюти і соціальної хартії. Автор наводить чіткі керівні принципи прем'єра: 1. Британія повинна бути сильною «у себе вдома», інакше її не поважатимуть за кордоном; 2. Віра в однозначну підтримку інтересів Великобританії за кордоном; 3. Сильна оборона; 4. Вірність союзникам (перш за все США); 5. Боротьба з комунізмом; 6. Просування політики вільного ринку в усій Європі. Чарльз Пауелл стверджує та переконливо доводить, що М. Тетчер була неперевершеним британським лідером. Завдяки поєднанню радикальних консервативних реформ в країні і рішучого відстоювання державних інтересів за кордоном, вона повернула велич Великобританії¹.

Боротьба Маргарет Тетчер щодо ролі та місця Великобританії в Європейському Економічному Співтоваристві була одним з визначальних моментів її прем'єрства. В редакторській статті «Тетчер і її сутички з Європою» простежується еволюція поглядів М. Тетчер щодо місця і ролі Великобританії в ЄЕС і зазначається, що вона не завжди протистояла загальноєвропейським ініціативам. Проте вона твердо і неухильно відстоювала загальнонаціональні інтереси, прагнула скоректувати внески Великобританії до ЄЕС та не допустити «панування» з Брюсселя. Але, незважаючи на усі свої битви за європейську інтеграцію, Тетчер підписала Єдиний європейський акт – один з найбільших актів європейської інтеграції, який створив єдиний європейський ринок. У своїй книзі «Роки на Даунінг-Стріт» (1993 рік) Маргарет Тетчер захищала це рішення, говорячи: «Переваги з цього досягнення насправді будуть у майбутньому». А у книзі «Мистецтво управління державою» вона висловила думку, що єдина європейська валюта – це спроба створити «європейську супердержаву» і вона приречена економічно, політично, соціально на невдачу. «Більшість проблем, з якими зіткнувся світ, прийшли з материкової Європи», – написала британська прем'єрка².

Ґрунтовний аналіз зовнішньої політики М. Тетчер здійснили Том Блантон та Світлана Савранська у статті «Провал зовнішньої політики Маргарет Тетчер». Вони детально проаналізували спогади самої прем'єрки та рукописні записки А. Черняєва, який виконував функції секретаря під час зустрічі М. Тетчер з М. Горбачовим 23 вересня 1989 року у Кремлі. У мемуарах «Роки на Даунінг-Стріт» М. Тетчер пише: «Був один випадок, коли зовнішня політика, яку я реалізовувала, зазнала невдачі, це була моя політика щодо об'єднання Німеччини». За Черняєвим, М. Тетчер повідомила М. Горбачову конфіденційно під час кремлівської зустрічі, що «Англія і Західна Європа не зацікавлені в воз'єднанні Німеччини. Це призвело б до змін у післявоєнних кордонах, і ми не можемо цього дозволити. Такий розвиток підірве стабільність всієї міжнародної ситуації і може призвести до загроз нашої безпекової системи. Але це не те, про що вона може відкрито говорити вдома або в НАТО»³.

Колишній кореспондент Бі-Бі-Сі Пол Рейнольдс у статті «Залізна леді на світовій арені», описуючи діяльність М. Тетчер на міжнародній арені, робить головний акцент на тому, що два чинники допомогли їй увійти в історію: 1. Союз з Р. Рейганом, який став не лише політичним союзником, а й особистим другом; 2. Підтримка горбачовських змін в Радянському Союзі. Автор пропонує власне бачення «особливих відносин» Великої Британії та США і підсумовує, що головним досягненням М. Тетчер та Р. Рейгана – це демонтаж комунізму. Пол Рейнольдс зазначає, що радянська система в будь-якому випадку зруйнувалася б, але британський та американський лідери дали їй поштовх, і, ймовірно, зруйнували її⁴.

На особливу увагу заслуговує стаття Теда Р. Бромунда «Як Маргарет Тетчер допомогла закінчити холодну війну», в якій він стверджує, що підтримка «політики реальної розрядки»,

¹ Powell, Ch. (2013). Margaret Thatcher dies: PM was no diplomat in world affairs. *The Telegraph*.

<<https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/8523952/Margaret-Thatcher-dies-PM-was-no-diplomat-in-world-affairs/>>. (2019, серпень, 12).

² BBC (2013). *Thatcher and her tussles with Europe* <<https://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-11598879>>.

(2013, April, 08); Тэтчер, М. (2003). *Искусство управления государством. Стратегия для меняющегося мира*. Москва: Альтена Паблишер, 504; Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. New-York: HarperCollins, 914.

³ Blanton, T., Savranskaya, S. (2019). Thatcher's Foreign Policy «Failure». *The Foreignpolicy Journal* <<https://foreignpolicy.com/2013/04/09/thatcher-foreign-policy-failure/>>. (2013, серпень, 09).

⁴ Reynolds, P. (2013). Iron Lady on the world stage. *BBC* <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-10378091>>. (2019, серпень, 08).

об'єднання Європи, стримування військової агресії, співпраця з НАТО і з США були домінантними у зовнішньополітичній діяльності М. Тетчер. Цей автор наголошує, що Захід повинен пам'ятати зовнішньополітичні принципи Тетчер такі ж важливі сьогодні, як і тридцять років тому: 1. Шукати мир через силу; 2. Протистояти агресії без страху; 3. Вірити, що будь-яка держава, яка обмежує свободу, руйнує своє майбутнє¹.

Значний масив англомовних джерел присвячений війні за Фолклендські острови, її причинам, перебігу та керівництву М.Тетчер цим конфліктом. В статті «Згадуючи Фолклендську війну день за днем», розміщеній на відомому британському інтернет-сайті новин, подано детальний опис щоденних подій Фолклендської війни. Описуються причини, які спонукали Гальтьєрі, аргентинського лідера, захопити Фолклендські острови, а також реакція М. Тетчер на аргентинську агресію. Зокрема, на її думку, вторгненню Аргентини на Фолклендські острови «не було жодного виправдання, ані частки законності», що жителі островів бажали залишитися британськими підданими і що Фолклендські острови і залежні від них території залишаються британською територією – жодна агресія і жодне вторгнення не можуть змінити цей факт. Робиться акцент на тому, що ставлення США до цієї війни було неоднозначним, оскільки Вашингтон підтримував дружні відносини з обома державами. Президент Р. Рейган заявив, що зробить все можливе, щоб допомогти їм вирішити питання мирно, без силових дій і кровопролиття. Наведено спогади солдатів Фолклендських островів, що є особливо цінним джерелом для розуміння ходу військових дій, тактики, яку використовували британські солдати, умови, в яких доводилося воювати, що за свідченнями, часто зводились до особистого виживання².

Війна за Фолкленди стала поворотним моментом в прем'єрстві М. Тетчер. С. Дженкінс переконаний, що в ході війни за Фолкленди британська нація отримала значний військовий досвід, якого вона не мала з 1945 року. Саме ця перемога допомогла їй отримати світове визнання³.

Пол Рейнольдс у своїй статті «Війна Тетчер: Фолкленди» суголосний з Саймоном Дженкінсом у тому, що війна зміцнила політичне становище М. Тетчер у Великобританії. Перемігши Аргентину, вона також перемогла своїх політичних опонентів вдома. І саме війна допомогла їй перемогти на виборах і ще багато років бути при владі. Кореспондент цитує М. Тетчер: «Ми повинні повернути острови, тому, що люди на них – британці, і хочуть ними бути». Він з симпатією ставиться до простого походження прем'єра і констатує той факт, що, будучи донькою бакалійника, М. Тетчер знала, що слова можуть прокласти шлях, але війни виграє зброя⁴.

Спірним і доволі неоднозначним і до сьогодні, на думку відомого американського редактора Пітера Фостера, залишається наказ М. Тетчер про затоплення аргентинського крейсера «Генерал Бельграно», внаслідок якого загинуло 400 чоловік. В статті «Тетчер і війна за Фолклендські острови сумніви і страхи в окремому конфлікті, який змінив Великобританію» автор послуговується словами помічника прем'єра – Ніла Гардінера: «Це був ключовий момент війни. Для цього знадобилась справжня мужність. Леді Тетчер в декількох інтерв'ю ясно дала зрозуміти, що вона діяла, щоб захистити життя британців. Це було важливе рішення, яке б мало хто ухвалив». Також автор пропонує відповідну статистику результатів війни: 258 вбитих і 777 поранених британців, затоплено 2 есмінця, 2 фрегата і 2 допоміжних судна; Аргентина втратила 649 вбитих, 1 068 поранених і 11 313 полонених; 3 жителя Фолклендських островів теж загинули. Крім того, з цього джерела можна почерпнути оцінки британських командувачів особистості М. Тетчер: «Вона була хорошим лідером і винятковим керівником, який завжди був сповнений рішучості, але завжди готовий вислухати»⁵.

¹ Bromund, T. (2009). How Margaret Thatcher Helped to End the Cold War.

<<https://www.heritage.org/europe/report/how-margaret-thatcher-helped-end-the-cold-war>>. (2019, серпень, 28).

² Forces (2018). *Remembering The Falklands Day By Day* <<https://www.forces.net/news/remembering-falklands-day-day>>. (2019, серпень, 13).

³ Jenkins, S. (2013). How Margaret Thatcher's Falklands gamble paid off. *The Guardian*.

<<https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/09/margaret-thatcher-falklands-gamble>>. (2019, серпень, 09).

⁴ Reynolds, P. (2013) Thatcher's war: *The Falklands* <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-10377114>>. (2019, серпень, 08).

⁵ Foster, P. (2013). Margaret Thatcher and the Falklands War: doubts and fears in a far-off conflict that changed Britain. *The Telegraph* <<https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/9980046/Margaret-Thatcher-and-the-Falklands-War-doubts-and-fears-in-a-far-off-conflict-that-changed-Britain.html>>. (2019, серпень, 08).

Найбільш інформативним дослідженням з історії Фолклендської війни є стаття Лоуренса Фрідмана, професора військових досліджень в Королівському коледжі в Лондоні, офіційного історика Фолклендської війни. Він дає детальний опис та пояснення того, чому відбувся британо-аргентинський військовий конфлікт. Детально описуються причини, що сприяли аргентинській агресії, а також тактика ведення війни обома сторонами. Критичним моментом для М. Тетчер, на думку історика, стало те, що генерал Гальтєрі проігнорував заклик президента Р. Рейгана не воювати. З боку Британії була спроба мирно врегулювати конфлікт. В цьому їм допомагали держсекретар США – Александр Гейг і генсек ООН – Хав'єр Перес де Куельяр. Британці погодились піти на значні поступки, але аргентинська хунта розуміла, що переговори приведуть до втрати суверенітету над островами. Це джерело цікаве детальним описом військових дій війни за Фолкленди, статистикою людських втрат тощо¹.

Серед 40 000 сторінок документів в архіві Маргарет Тетчер – її власна копія ноти, яка підтверджує вторгнення Аргентини на острови, і емоційно забарвлена чернетка листа президенту Р. Рейгану, в якій британська прем'єрка рішуче заперечує американські спроби поступитись позиції аргентинської військової диктатури. До речі, деякі радники М. Тетчер скептично поставились до того, що за острови варто було боротися військовими методами. Вони схилили її до укладання дипломатичної угоди з Аргентиною. Архівні матеріали свідчать про особистий сум і біль, який відчувала прем'єр з приводу загибелі британців у війні. «Фактор Фолклендів» призвів до значного післявоєнного росту рейтингу популярності самого прем'єр-міністра, а також рейтингу уряду. Сама М. Тетчер пов'язувала конфлікт з внутрішніми проблемами, питаючи у відомій промові: «Навіщо потрібна війна, щоб виявити наші якості і утвердити нашу гордість?»².

Секретна стенограма телефонної розмови між М. Тетчер і Р. Рейганом показала, як американський президент намагався переконати прем'єр-міністра зупинити війну на Фолклендах, коли британські війська наступали на Порт-Стенлі 31 травня 1982 року. М. Тетчер так відповіла: «Рон, я не здам ... Я не здам зараз острів. Я не можу втратити життя і кров наших солдат». А потім додала: «Це демократія і наш острів, і найгірше для демократії було б, якби ми зазнали невдачі зараз». «Протягом семи тижнів аргентинці відмовлялися вести переговори на розумних умовах» – констатувала вона. Р. Рейган у своїй автобіографії «Американське життя» посилається на розмову з М. Тетчер: «Вона сказала мені, що занадто багато життів уже було втрачено для Британії, щоб піти без повної перемоги, і вона переконала мене»³.

Сучасним джерелом з історії Фолклендської війни, що заслуговує на довіру, є щоденник Джима Рентшлера, який він особисто надав для архіву М. Тетчер. Він був посадовою особою Білого дому, відповідальною за управління Фолклендськими островами від імені президента Рейгана. Рентшлер був присутній на ключовій зустрічі в Білому домі 8 квітня, на якій представник ЦРУ адмірал Боббі Інман різко розкритикував пропозицію місіс Джин Кірпатрік, посла США в ООН, зберігати нейтралітет США у конфлікті між Великобританією і США. Рентшлер так написав про рішучість М. Тетчер: «Тетчер, бачите, просто не «купується» на нашу «пропозицію» щодо дипломатичного розв'язання кризи. Матеріали щоденника засвідчують, що Білий дім, а також державний департамент були схильні до дипломатичних ініціатив у врегулюванні британо-аргентинського конфлікту»⁴.

ЦРУ з великим і зрозумілим небажанням відкрило свої архіви. Нині доступні лише фрагменти секретних матеріалів ЦРУ про Фолклендську війну. Водночас вони заслуговують ґрунтовного вивчення. Серед матеріалів: звіти про ситуацію на початку війни, деякі інтерпретації супутникових зображень, а також внутрішні документи високого рівня, зведення розвідки, які надсилалися лише старшим посадовим особам Білого дому, членам кабінету та «газеті» ЦРУ⁵.

¹ Freedman, L. (2018). The Falklands War explained. *Historyextra* <<https://www.historyextra.com/period/20th-century/falklands-war-history-facts-what-happened/>>. (2018, серпень, 10).

² CAM (1982). *Thatcher Archive reveals deep divisions on the road to Falklands War*. <<https://www.cam.ac.uk/research/news/thatcher-archive-reveals-deepdivisions-on-the-road-to-falklands-war>>. (2019, серпень, 08).

³ Falklands (1982). *Reagan phone call to Thatcher (urges ceasefire)*. <<https://www.margaretthatcher.org/document/110526>> (2019, серпень, 31).

⁴ Margaret Thatcher Foundation (2019). *The Falklands War 1982*. <https://www.margaretthatcher.org/archive/1982_falklands.asp> (2019, серпень, 31).

⁵ Margaret Thatcher Foundation (2019). *The US & the Falklands War (2): the CIA*. <<https://www.margaretthatcher.org/archive/us-CIAfalklands.asp>> (2019, серпень, 31).

Цінним серед документів Пентагону про Фолклендську війну є оцінка «Військових уроків з Фолклендів» міністра оборони США – К. Вайнбергера, яку він написав президенту: «В кінцевому рахунку, пише він, битва за Фолклендські острови, схоже, була більш «тісною», ніж багато з нас могли повірити. Британці перемогли, перш за все тому, що їхні сили, які спочатку поступалися за чисельністю, перевершували в навчанні, лідерстві і оснащенні». Але удача також зіграла значну роль». На відміну від ЦРУ, він прекрасно знав, що аргентинські бомби час від часу не спрацьовували¹.

Кетрін Томпсон свою статтю «Згадуючи Фолклендську війну», що вийшла друком в американському журналі «National Review», присвятила її 35-річчю. Авторка не торкається причин, перебігу та наслідків війни. Але, вона одна з небагатьох, хто детально описав відчуття і переживання прем'єра з приводу аргентинської агресії; її розчарування з приводу готовності радників до капітуляції; дивовижну працездатність; здатність бути лідером, не зважаючи на несприятливі обставини. Ключова роль у статті належить аналізу відносинам Великобританії зі США. На думку автора, Фолкленди були для М.Тетчер війною на два фронти: битвою у власному кабінеті та боротьбою з найближчим союзником Британії, Сполученими Штатами, чий інтерес в регіоні зіткнувся з інтересами Британії. Держсекретар США А. Хейг вважав компроміс єдиним способом вирішення конфлікту. М. Тетчер засудила його проект як «умовну задачу». Справжньою несподіванкою для прем'єра стало те, що міністр закордонних справ її уряду Френсіс Пім підтримав пропозицію Хейга. Загалом у зовнішньополітичній діяльності М.Тетчер можна виділити дві чіткі лінії: з одного боку, твердість та безкомпромісність (приклад – Фолклендська війна); з другого – прагматизм, гнучкість, врахування балансу інтересів (нові оцінки й підходи щодо СРСР після 1985 року)².

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що зовнішньополітична діяльність урядів М.Тетчер привертає увагу вітчизняних та зарубіжних науковців та публіцистів. Виокремлена нами в окремі групи англійська документальна та історіографічна база, її аналіз та систематизація дозволяють з'ясувати зовнішньополітичні пріоритети Великої Британії за часів урядування М. Тетчер, методи та підходи до розв'язання насущних регіональних та глобальних проблем, зокрема, війни за Фолкленди, висвітлити особливості двосторонніх відносин з США, СРСР, ЄС. Попри це, подальшого з'ясування потребують особливості європейського вектору зовнішньої політики урядів М.Тетчер, зокрема, щодо механізмів розв'язання німецького питання та політика у контексті Співдружності націй.

References:

1. Bootle, R. (2013). Margaret Thatcher: the economic achievements and legacy of Thatcherism. *The Telegraph* <<https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/9979362/>> [in English]. (2019, August, 08).
2. White, M. (2013). What is Thatcherism? *The Guardian* <<https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/what-is-thatcherism-margaret-thatcher>> [in English]. (2019, August, 08).
3. BBC News (2013). *What is Thatcherism?* <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-22079683>> [in English]. (2019, August, 10).
4. Dale, I. (2013). *Memories of Maggie: A Portrait of Margaret Thatcher by Those Who Met Her Best*. London: Biteback Publishing. [in English].
5. Margaret Thatcher Foundation (1976). *Conservative policy statement. The Right Approach*. <<http://www.margaretthatcher.org/archive/displaydocument.asp?docid=10943>> [in English]. (2019, August, 08).
6. Margaret Thatcher Foundation (1977). *Conservative policy statement. The Right Approach to the Economy* <<http://www.margaretthatcher.org/archive/displaydocument.asp?docid=110203>> [in English]. (2019, August, 17).
7. Margaret Thatcher Foundation (2019). *Archive* <<https://www.margaretthatcher.org/archive>>. [in English].
8. Tetcher, M. (2003). *Iskusstvo upravleniya gosudarstvom. Strategiya dlya menyayushegosya mira* [Statescraft: Strategies for a Changing World]. Moscow: Altena Publisher. [in Russian].
9. Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. New-York: HarperCollins. [in English].
10. Thatcher, M. (1993). *The Path to Power*. New-York: HarperCollins. [in English].
11. Thatcher, M. (1991). Interview for Central Office of Information. *Margaret Thatcher Foundation* <<http://www.margaretthatcher.org/document/104202>> [in English].

¹ Margaret Thatcher Foundation (2019). *The US & the Falklands War (2): the CIA*. <<https://www.margaretthatcher.org/archive/us-CIAfalklands.asp>> (2019, серпень, 31).

² Thompson, K. (2017). Remembering the Falklands War. *Nationalreview* <<https://www.nationalreview.com/2017/06/falklands-war-25th-anniversary-crisis-her-s-defined-margaret-thatcher/>> (2019, серпень, 31).

12. Jackson, B.S. (2012). *Making Thatcher's Britain*. New-York: Cambridge University Press. [in English].
13. Vinen, R. (2010). *Thatcher's Britain: The Politics and Social Upheaval of the 1980s*. London-New-York-Sydney-Toronto: Pan Books. [in English].
14. Campbel, J. (2009). *The Iron Lady: Margaret Thatcher: From Grocer's Daughter to Iron Lady*. New-York: Vintage Dooks. [in English].
15. Young, H. (2013). *One of Us*. London: Pan Books. [in English].
16. Margaret Thatcher Foundation (1989). *Margaret Thatcher Speech to NATO Summit*. <<https://www.margaretthatcher.org/document/110773>> [in English]. (2019, August, 04).
17. Powell, Ch. (2013). Margaret Thatcher dies: PM was no diplomat in world affairs. *The Telegraph* <<https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/8523952/Margaret-Thatcher-dies-PM-was-no-diplomat-in-world-affairs>> [in English]. (2019, August, 12).
18. Reynolds, P. (2013). Iron Lady on the world stage. *BBC* <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-10378091>> [in English] (2019, August, 08).
19. Bromund, T. (2009). How Margaret Thatcher Helped to End the Cold War. *The Heritage* <<https://www.heritage.org/europe/report/how-margaret-thatcher-helped-end-the-cold-war>> [in English]. (2019, September, 28).
20. Bachrach, J. (2013). Margaret Thatcher: The Iron Lady for the Ages. *The Worldaffairsjournal* <[www.worldaffairsjournal.org/blog/judy-bachrach- ! margaret-thatcher-iron-lady-ages](http://www.worldaffairsjournal.org/blog/judy-bachrach-!-margaret-thatcher-iron-lady-ages)> [in English]. (2019, August, 08).
21. BBC (2013). *Thatcher and her tussles with Europe* <<https://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-11598879>> [in English]. (2019, August, 08).
22. Blanton, T., Savranskaya, S. (2013). Thatcher's Foreign Policy «Failure». *The Foreignpolicy Journal*. <<https://foreignpolicy.com/2013/04/09/thatcher-foreign-policy-failure/>> [in English]. (2019, August, 09).
23. Force (2018). *The Falklands Day By Day*. <<https://www.forces.net/news/remembering-falklands-day-day>> [in English]. (2019, August, 13).
24. Jenkins, S. (2013). How Margaret Thatcher's Falklands gamble paid off. *The Gardian*. <<https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/09/margaret-thatcher-falklands-gamble>> [in English]. (2019, August, 09).
25. Reynolds, P. (2013). Thatcher's war: The Falklands. *BBC* <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-10377114>> [in English]. (2019, August, 08).
26. Foster, P. (2013). Margaret Thatcher and the Falklands War: doubts and fears in a far-off conflict that changed Britain. *The Telegraph* <<https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/9980046/Margaret-Thatcher-and-the-Falklands-War-doubts-and-fears-in-a-far-off-conflict-that-changed-Britain.html>> [in English]. (2019, August, 08).
27. Freedman, L. (2018). The Falklands War explained. *Historyextra* <<https://www.historyextra.com/period/20th-century/falklands-war-history-facts-what-happened/>> [in English]. (2019, August, 10).
28. CAM (1982). *Thatcher Archive reveals deep divisions on the road to Falklands War* <<https://www.cam.ac.uk/research/news/thatcher-archive-reveals-deepdivisions-on-the-road-to-falklands-war>> [in English]. (1982). (2019, August, 10).
29. Margaret Thatcher Foundation (1982). *Falklands: Reagan phone call to Thatcher (urges ceasefire)*. <<https://www.margaretthatcher.org/document/110526>> [in English]. (2019, August, 31).
30. Margaret Thatcher Foundation (2019). *The Falklands War 1982* <https://www.margaretthatcher.org/archive/1982_falklands.asp> [in English]. (2019, August, 31).
31. Margaret Thatcher Foundation (2019). *The US & the Falklands War (2): the CIA*. <https://www.margaretthatcher.org/archive/us-CIAfalklands.asp> [in English]. (2019, August, 31).
32. Thompson, K. (2017). Remembering the Falklands War. *Nationalreview* <<https://www.nationalreview.com/2017/06/falklands-war-25th-anniversary-crisis-her-s-defined-margaret-thatcher/>> [in English]. (2019, June, 14).